

УДК 811.161.1'243:378.147.091.31.015.3:329.73(=21)

<http://orcid.org/0000-0002-6384-154X>

<http://orcid.org/0000-0002-0124-9698>

**ОСОБЛИВОСТІ
ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ
ІНДІЙСЬКИХ СТУДЕНТІВ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

*Куплевацька Л.О., канд. філол. наук,
Манівська Т.Є. (Харків)*

У статті досліджуються особливості лінгвокультурної адаптації до навчального процесу груп індійських студентів з англійською мовою навчання, шляхи досягнення успішності міжкультурної комунікації на рівні студент-викладач під час вивчення російської / української мови як іноземної. Виокремлено схожості та розбіжності в організації навчального процесу у вищих навчальних закладах України та Індії, окреслено комунікативні паралінгвістичні особливості кінетики, проксемики, такесики та хронеміки, що перешкоджають успішній акультурації студентів. Проаналізовано причини стресу акультурації у групах індійських студентів та його двоплановість. Запропоновано методичні рішення для досягнення успішності лінгвокультурної адаптації в контексті міжкультурної комунікації.

Ключові слова: акультурація, двоплановість стресу акультурації, лінгвокультурна адаптація, паралінгвістичні розбіжності, успішність міжкультурної комунікації.

Куплевацкая Л.А., Манивская Т.Е. Особенности лингвокультурной адаптации индийских студентов в высших учебных заведениях Украины в контексте межкультурной коммуникации. В статье исследуются особенности лингвокультурной адаптации к учебному процессу групп индийских студентов с английским языком обучения, пути достижения успешности межкультурной коммуникации на уровне студент-преподаватель на занятиях по русскому / украинскому языку как иностранному. Выделены сходства и различия в организации учебного процесса в высших учебных заведениях Украины и Индии, обозначены коммуникативные особенности кинетики, проксемики, такесики и хронеміки, которые препятствуют успешной акультурации студентов. Проанализированы причины

и двухплановый характер стресса аккультурации в группах индийских студентов. Предложены методические решения для достижения успешности лингвокультурной адаптации в контексте межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: аккультурация, двухплановость стресса аккультурации, лингвокультурная адаптация, паралингвистические отличия, успешность межкультурной коммуникации.

Kuplevatska L.O., Manivska T.E. Peculiarities of linguistic and cultural adaptation of Indian students at higher educational institutions of Ukraine in the intercultural communication context. National peculiar properties of linguistic and cultural adaptation to the learning process of the Indian English speaking students, ways of achievements of successful intercultural communication on the level “student – teacher” at Russian / Ukrainian (as a foreign language) classes have been analyzed in the article. Modern researches of foreign students’ adaptation with the help of different sciences such as General and Social Psychology, Ethnic Psychology, Sociology, Language Teaching Methods and others have been also analyzed. The most studied types of adaptation have been named, complexity and multi-dimensionality of this research have been underlined. Actual definitions of the main terminology and concepts, which operate in this research: linguistic and cultural adaptation, intercultural communication, cultural shock, acculturation stress, have been represented. Modern assessments of Indian foreign students’ acculturation, given by Ukrainian researchers, made in the context of acculturation peculiarities analysis of the students from the South-Eastern region, have been suggested. They allow assigning the peculiar properties of Indian students’ acculturation. Classification of foreign cultures, provided by modern sociologists, from the point of view of chronemics has been examined. It helps to point the peculiarities of Indian students. Similarities and differences which improve linguistic and cultural adaptation and on the contrary to cause acculturation stress have been highlighted by the way of comparison of the learning process in higher schools of Ukraine and India. Some communicative features of the learning process from the point of view of kinetics, proxemics, takesics, chronemics, that prevent the successful acculturation of the Indian students have been called and commented. The reasons and two-pronged nature of acculturation stress of the Indian students have been analyzed. Some methodological decisions to achieve success in linguistic and cultural adaptation in the context of intercultural communication have been examined.

Key words: acculturation, linguistic and cultural adaptation, paralinguistic differences, successes in intercultural communication, two-pronged acculturation stress.

Накопичений кафедрою мовної підготовки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна більш ніж п'ятдесятирічний практичний досвід навчання іноземних студентів, аспірантів, магістрантів, стажистів майже зі ста країн світу свідчить про те, що в різних країнах по-різному розуміється мета навчання, по-різному здійснюється організація навчального процесу, різняться стилі навчання та методичні принципи відбору та презентації навчального матеріалу, матеріалів контролю та оцінювання знань, відрізняються стосунки між викладачами та студентами як учасниками навчального процесу та вимоги до поведінки студентів під час навчання тощо. Усе назване зумовлює особливості міжкультурної комунікації (далі – МК) в інтернаціональній студентській групі під час викладання російської / української мов як іноземних. Практичний досвід роботи з різними національними групами (китайськими, туркменськими, арабськими, нігерійськими й т. ін.) постійно досліджується [1; 2; 7; 8; 9; 11; 12; 13; 14; 15]. Поява нової або вже знайомої викладачам національної групи студентів, але в нових соціальних умовах, у мононаціональних та багатонаціональних студентських групах вимагає від викладача вивчення лінгвокультурних особливостей такої групи з метою взаємної адаптації учасників навчального процесу, запобігання культурного шоку та сприяння акультурації студентів, досягнення взаєморозуміння між викладачем та студентом, що складає основу ефективності міжкультурної комунікації в умовах сучасного навчального процесу.

Багаточисельність індійських студентів у мононаціональних та багатонаціональних групах Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та малочисельність досліджень особливостей мовного навчання саме цього контингенту зумовили **актуальність дослідження**, що пропонується.

Об'єктом дослідження обираємо особливості адаптації груп індійських студентів з англійською мовою навчання до навчального процесу в Україні та шляхи досягнення успішності міжкультурної комунікації на заняттях із російської / української мови.

Дослідження процесу попередження культурного шоку та створення сприятливих умов для акультурації індійських студентів визначають **наукову новизну** даного дослідження.

Мета статті – проаналізувати особливості лінгвокультурної адаптації індійських студентів до умов навчання шляхом зіставлення організації навчального процесу в Індії та в Україні, виявити сприятливі фактори та означити проблеми, що заважають успішності міжкультурної комунікації під час такої адаптації, й запропонувати їх методичні рішення.

Для досягнення мети дослідження вирішимо такі завдання:

- зіставимо суттєві риси організації навчального процесу в індійських та українських вищих навчальних закладах задля виявлення розбіжностей та подібностей, що мають бути врахованими на заняттях із російської/ української мови як іноземної;
- розглянемо поняття «культурний шок» за К. Обергом відповідно до груп індійських студентів;
- запропонуємо деякі методичні заходи щодо подолання такого шоку;
- означимо перспективи подальшого наукового пошуку зі вдосконалення шляхів лінгвокультурної адаптації індійських студентів у контексті міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень. Успішність адаптації інофонів до навчального процесу у вищих навчальних закладах досліджується різними науками: загальною та соціальною психологією, етнопсихологією, соціологією, методикою викладання мов тощо. Вченими виокремлено такі види адаптації, як *соціокультурна* (М. Вітковська, І. Добрянський, О. Громова, Н. Моргунова); *психолого-педагогічна* (Т. Довгодько, Є. Резніков); *академічна та професійно-навчальна* (І. Баранова, Л. Бронзіно, В. Головка). Частіше за все аналізуються процеси адаптації до навчального процесу та адаптація до майбутньої професії. Крім цього, широко досліджуються ступені адаптованості іноземних студентів. Виокремлено такі: *повне прийняття* традицій, норм, цінностей даного середовища, що поступово починають домінувати над первинними етнічними рисами; *часткове сприйняття* нового соціокультурного середовища, що відбивається у сприйнятті «обов'язкових норм суспільства», але при цьому зберігаються основні етнічні риси; *відмова або «відокремленість»* від сприйняття культурних норм і цінностей, що характерні для більшості представників соціального оточення [2: 29] (переклад наш – Л.К., Т.М.).

Цікавим видається дослідження І.М. Шульги, в якому вперше вводиться термін *адаптивно-коригувальний тренінг*, під яким розуміється навчальний курс, в якому поєднуються ігрова та навчальна діяльність, використовуються «сценарії мовленнєвої взаємодії, з метою лінгвокомунікативної адаптації іноземних студентів до умов навчання у ВНЗ, корекції рівня володіння мовою навчання до комунікативно достатнього» [14: 6]. Науковець вважає, що «цільовим компонентом лінгвокомунікативної адаптації іноземних студентів... є адаптованість до умов навчання в конкретному ВНЗ», під *академічною адаптованістю* автор розуміє «рівень сформованості вмінь володіння мовою навчання..., необхідний і достатній для реалізації комунікативних потреб у ситуаціях академічної комунікації (навчального процесу конкретного ВНЗ)» [14: 7]. Автор говорить про «змістовний компонент адаптації», який «забезпечується ситуативно-тематичним змістом тренінгу, що складається з набору епізодів, відповідно до списку актуальних академічних ситуацій», тим самим відходячи від опису процесу адаптації до пропонування конкретних шляхів здійснення лінгвокомунікативної адаптації [14: 8]. Складність та багатоаспектність процесу адаптації дозволяє виокремити дослідження лінгвокультурної адаптації іноземних студентів (далі – ЛКА).

Під *лінгвокультурною адаптацією*, за Ф.С. Бацевичем, розуміємо «пристосування представників некорінного етносу до соціального, культурного, етномовленнєвого та комунікативного середовища свого нового проживання» [3].

Вивченню особливостей ЛКА присвячено дисертацію Н.В. Поморцевої. Досліджуючи цей складний процес, автор запропонувала модель ЛКА як *педагогічної системи*, виділила декілька рівнів такого процесу: *студент – лінгвокультурне середовище* (національний та регіональний рівні); *студент – ВНЗ* (лінгвокультурне середовище освітнього закладу); *студент – студент* (представники різних культур); *студент – викладач* (ретранслятор та інтерпретатор культури іншого народу); *студент – полікультурна навчальна група*; *студент – майбуття професія* [11: 24–25] (переклад наш – Л.К., Т.М.).

У нашому дослідженні ЛКА розглядається у контексті МК як «процесу спілкування (вербального і невербального) людей

(груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило, послуговуються різними ідеоетнічними мовами, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною ... культурного шоку у спілкуванні..., стратегії спілкування...» [3]. Термін уведено в обіг американським ученим Едвардом Т. Холлом і широко вживається для означення процесу мовленнєвого спілкування між представниками різних культур під час особистих та письмових контактів. У даному дослідженні розглядатиметься взаємна ЛКА на рівні *студент – викладач* у контексті МК на заняттях з РМІ / УМІ.

Окремого співставлення організації навчального процесу в Україні та Індії в контексті міжкультурної адаптації у наукових дослідженнях не здійснено, але продуктивним є співставлення такого процесу в Росії та Індії [5].

Спостереження українських учених більш узагальнені: так, у дослідженні Т.Довгодько Індія розглядається в контексті країн Південно-Східного регіону. Ученим наводиться діаграма рівня особистісної тривожності студентів-іноземців, у відповідності до якої на першому етапі адаптації у індійських студентів виражений стан переляку, тривожності. Вчений пов'язує це з «хибною самооцінкою (завищеною або заниженою)» [7]. О. Рогатинська та Д. Дмитрів пропонують класифікацію культури іноземних студентів із точки зору хронеміки, виділяючи *монохронічну* та *поліхронічну* культури. Індійську культуру віднесено до *поліхронічних* культур, представники якої неухважно ставляться до часового виміру будь-якої діяльності [13: 201]. Для успішного керування навчально-виховним процесом студентів-іноземців у ВНЗ України вчені радять «брати до уваги, що кожен іноземний студент є представником певної країни з особливою ментальністю, культурою, своєрідним сприйняттям нового соціокультурного середовища» [13: 202].

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи особливості навчання індійських студентів мови, потрібно враховувати, що в цій країні п'ятнадцять офіційних мов, і більшість освічених індійців володіє англійською мовою, мовою свого штату та хінді. То ж у центрі процесу акультурації, що досліджується, – білінгви, які мають досвід полікультурної комунікації. Така особливість матиме як позитивне значення: наявність досвіду лінгвокультурної адаптації, так

і зумовлюватиме певні складнощі: плутанину культурних, мовних та мовленнєвих понять різних соціумів.

Для спілкування з індійськими студентами необхідно враховувати деякі *паралінгвістичні* моменти:

- Індійським інофонам, як і більшості азіатів, притаманне активне використання жестів. Достатньо пригадати унікальність індійських танців, де засобами жестів переказується своєрідний «сюжет». Безумовно, вживання жестів викладачем сприятиме успішності комунікації, але треба бути уважним під час жестикуляції та використання *рук* для наочності, оскільки традиційна індійська кінетика вважає *ліву руку* «нечистою» і студент не сприйматиме інформацію, для передачі якої застосовуватиметься ліва рука, не візьме ані книжку, ані зошит, якщо ви подаватимете її лівою рукою [10].
- Уважне ставлення до традиційної індійської етикетної проксеміки теж сприятиме успішності комунікації: виявлення поваги до фізичного особистісного простору співрозмовника, дотримання більшої дистанції, ніж звична для носіїв російської/української традиції співбесіди [10; 1: 70].
- З точки зору індійської такесики будь-яке торкання може бути сприйнятим як образа, прояв недобррозичливості.
- Жінка в індійській культурі спілкування користується особливою повагою, але її поведінка повинна відповідати таким вимогам : одяг не повинен бути надто відкритим, голос має бути не гучним, скромним (особливості просодики), як і ставлення до протилежної статі [10].

Практика роботи зі студентами будь-якої національності виявила необхідність урахування релігійного складу групи. Індійські студенти можуть бути носіями декількох релігій. Незважаючи на те, що основна релігійно-етнічна система Індії – індуїзм (83% населення), у групах можуть представники 3 – 4 релігій: ісламу, католицизму, кришнаїзму тощо. Для досягнення успішності комунікації корисно довести до свідомості студентів, що розповсюджене у Європі християнство має багато спільного з їхньою релігією: безсмертя душі, віра у Святого Духа і т. ін.

Виявлення викладачем обізнаності та поваги до індійських традицій сприятимуть встановленню довіри на комунікативному рівні

студент – викладач, успішності міжкультурної комунікації на заняттях із РМІ / УМІ.

Порівняємо значущі риси організації навчального процесу в Індії та в Україні.

Перш за все, це відношення до *мети* навчання. Традиційне ставлення до цілей навчання в Індії більш філософське, спрямоване на пізнавальні процеси буття, на досягнення відповідності своїй *касті*. Але останнім часом і в індійській культурі навчання з'являються більш прагматичні цілі: здобути професію, отримати диплом, зробити кар'єру.

Ставлення до вчителя доволі шанобливе. В сігхізмі, одному із напрямків індуїзму, слово «гуру» (вчитель) входить до складу назви Бога: *Guru granth sahib ji*. Останні два слова – прояв поваги. Якщо студент додаватиме останнє *ji* до імені викладача – це означатиме найвищу повагу до нього.

Важливим для успішності лінгвокультурної адаптації індійських студентів до навчального процесу в контексті міжкультурної комунікації є відповідність кваліфікацій випускників Болонській системі в обох країнах: бакалаврат, магістратура, докторантура; відповідність систем оцінювання знань: найнижчий бал – 40; найвищий – 100. Сприятиме адаптації індійських студентів і наявність розкладу занять та обов'язковість його виконання, обов'язковість відвідування занять в університетах та відсутність «вільного відвідування». Співпадає і розподіл навчального процесу на семестри, наявність лекційних та практичних занять; поточний та підсумковий контроль знань із кожної дисципліни [5].

Серед відмінностей організації навчального процесу, що потребують уваги викладача під час лінгвокультурної адаптації, можна виділити декілька.

- *Кастова стратифікація суспільства*. Така незрозуміла, непритаманна європейській культурі система виявляє суть соціальних відносин в Індії. Ця особливість відбиватиметься на навчальній роботі в групі під час виконання комунікативних завдань на рівні *студент – студент*, де потрібні міжособистісні контакти, такі як робота в парах. Оголошення викладачем оцінок роботи студентів протягом уроку або семестру, своєрідна стратифікація, теж викличе дискомфорт у індійських студентів.
- *Хронометричні розбіжності* є не менш значущими.

Окреслення рамок *робочого дня*: початок занять у вищих навчальних закладах Індії – близько *десятої години* ранку, а закінчення – близько *дев'ятнадцятої*, що пояснює запізнення студентів на пари, які починаються о восьмій годині, або пропуски таких пар, і легкість навчання на парах, що починаються о сімнадцятій годині й пізніше.

Різняться і *тривалість аудиторного заняття*: не пара, не дві академічні години, як в Україні, а лише 75 хвилин. Такі національні особливості відбиватимуться на втомленості студентів і потребуватимуть від викладача змін видів роботи, введення пауз, включення цікавого матеріалу до роботи на практичному занятті.

Різняться і межі *навчального року*: початок і закінчення навчання в Індії відбувається на місяць раніше: з серпня до початку червня, що зумовлює зрив літньої сесії у ВНЗ України через від'їзд студентів на батьківщину. Запобігти цьому можна, заздалегідь інформуючи студентів про початок і закінчення сесії, можливі наслідки невиконання цих правил.

До *хронометричних розбіжностей* можна віднести й наявність великої кількості *неробочих днів*. Вихідні пов'язані з державними та релігійними святами в Індії й налічують майже 150 днів на рік. Це прояв і ментальності, і національного устрою життя. Такі особливості національної хронеміки будуть проявлятися у нестабільному відвідуванні занять, пропусках без поважної причини й спонукатимуть викладача до організації позааудиторних занять, екскурсій, тобто наближення занять до «свят».

– *Багаточисельність студентських груп* у індійських ВНЗ: до 60 осіб в одній групі відбивається на складнощях ЛКА індійських інофонів у контексті міжкультурної комунікації. Така особливість спричиняє відсутність у студентів навичок щоденної підготовки домашніх завдань, відчуття дискомфорту від контролю знань на кожному занятті [5].

Саме розбіжності в організації навчального процесу призводять до неуспішності міжкультурної комунікації на рівні *студент – викладач* не тільки на заняттях з РМІ / УМІ, але й при вивченні спеціальних дисциплін англійською, стають причиною «культурного шоку» (за К. Обергом) [15] або призводять до «стресу акультурації» (Д. Бері, П. Дазен й ін.) [4; 9; 12]. Стрес акультурації має двоплановий

характер: стрес адаптації, викликаний відмінностями мовно-етнічних особливостей мовного російського / українського середовища, та стрес адаптації, спричинений тим, що англійська мова є мовою навчання. Англійська, якою володіють індійські інофони, суттєво відрізняється від мови, що стає засобом академічної адаптації та формування первинної професійної компетентності, перш за все, на фонетичному рівні та на рівні розуміння наукових аудіотекстів. Перед студентами постає завдання подолати ці труднощі, що у разі неуспішності спричиняє стрес акультурації: невпевненості у собі, почуття неспроможності їх подолати, депресії, а, інколи навіть роздратування. Культурний шок / стрес акультурації виникає як конфлікт двох культур на рівні *викладач – студент*.

Аналізу явищ культурного шоку / стресу акультурації присвячено чимало наукових досліджень [4; 9; 11; 12; 13; 14; 15]. Соціологами у процесі акультурації виділено первинну стадію – *інкультурацію* – та вторинну, власне акультурацію, як етапів єдиного процесу. Критерієм першого виокремлення є «набуття формування тієї чи іншої ідентичності, що розмежовує рідну та чужу культури» [6: 112], а другого етапу – «засвоєння чужого», при цьому «своє» здебільшого зберігається [6: 112]. Виділення *інкультурації* як первинної стадії аналізу ЛКА індійських студентів дозволяє детальніше описати цей складний процес, оскільки значні лінгвокультурні відмінності скорочують першу стадію «піднесеного настрою», виділену К. Обергом [12; 15] (переклад наш – Л.К., Т.М.).

Саме перший етап акультурації при адаптації індійських інофонів стає найтривалішим і найболючішим, проходить найдовший, найскладніший шлях.

Про неуспішність акультурації на рівні студент – викладач свідчать пропуски занять без поважної причини, невиконання домашніх завдань із більшості дисциплін, пасивність на уроках, пошуки інших, позанавчальних можливостей спілкування, що може привести до негативних наслідків.

Шляхами подолання можуть стати бесіди викладача англійською мовою на теми усвідомлення мети перебування в Україні, гнучкість оцінювання роботи студента, навіть завищення оцінок за роботу в аудиторії, підтримка найменших зусиль та успіхів у подоланні лінгвокультурного бар'єру. Ефективним є і включення розмовних тем,

спрямованих на формування первинних основ професійної компетентності, та тем, що сприятимуть опануванню мовленнєвого середовища. Ситуативно-тематичний зміст навчального матеріалу повинен відбивати реальні повсякденні комунікативні потреби студента, які реалізуються «в мовленнєвих актах, що будуються відповідно до інтенцій учасників комунікації» [14: 8]. Відсутність рішення таких завдань може привести до культурного конфлікту.

Висновки. Запропоноване співставлення складових навчального процесу у вищих навчальних закладах Індії та України може бути використане при порівнянні навчального процесу будь-яких країн із додаванням компонентів, що зумовлюють соціальні, релігійні, культурні, історичні особливості. Дане дослідження стане у нагоді й тим, хто викладає іноземним студентам спеціальні дисципліни.

У сучасних дослідженнях широко аналізуються адаптаційні процеси акультурації іноземних студентів. Ураховуючи двосторонність процесу ЛКА в контексті міжкультурної комунікації на рівні *студент – викладач* і розподіляючи ролі співучасників цього процесу як «ведений» та «ведучий», уважаємо за необхідне розширення досліджень щодо ролі викладача. Оскільки, як і студент, викладач переживає культурний шок / стрес акультурації під час занурення у етнокультурологічні та лінгвокомунікативні особливості реципієнтів (наприклад, необхідність мусульманських студентів творити намаз під час заняття). Толерантність до відмінностей, обізнаність щодо національних соціолінгвокультурологічних особливостей навчання студентів, уміння обрати засоби навчальної комунікації, що сприятимуть її успішності у межах навчального процесу – мінімум, що дозволить зробити процес ЛКА ефективним, таким, що задовольнятиме обидві сторони його учасників й вирішуватиме основні освітні завдання. Запропоновані спостереження не вичерпують дослідження особливостей ЛКА в групах індійських студентів у контексті міжкультурної комунікації, що відбувається у навчальному процесі у вищих навчальних закладах України, й потребують подальшого поглибленого вивчення, зокрема, співставлення мовних та мовленнєвих явищ, стратегій спілкування тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Афанасьева Н.Д. Обучение русскому языку как иностранному в интернациональных студенческих группах: приоритетные методы и специфические особенности / Н.Д. Афанасьева, С.С. Захарченко, И.Б. Могилева, М.А. Мартынова // Русский язык и литература в пространстве мировой культуры : материалы XIII Конгресса МАПРЯЛ (г. Гранада, Испания, 13-20 сентября 2015 года) / Ред. кол. : Л.А. Вербицкая, К.А. Рогова, Т.И. Попова и др. – В 15 т. – Т. 10. – СПб. : МАПРЯЛ, 2015. – С. 69–73.
2. Баранова И.И. Академическая адаптация иностранных студентов в российском техническом вузе / И.И. Баранова, Т.Ю. Иванова // Русский язык и литература в пространстве мировой культуры : материалы XIII Конгресса МАПРЯЛ (г. Гранада, Испания, 13-20 сентября 2015 года) / Ред. кол. : Л.А. Вербицкая, К.А. Рогова, Т.И. Попова и др. – В 15 т. – Т. 9. – СПб. : МАПРЯЛ, 2015. – С. 29–34.
3. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / Ф.С. Бацевич. – К. : Довіра, 2009. – 205 с. – Режим доступу : terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/slovnky
4. Божко Н.М. Межкультурная коммуникация, её участники и условия успешности / Н.М. Божко // Этно-психологические и цивилизационно-коммуникативные характеристики представителей китайского этноса : монографія. – Харьков : Изд-во Иванченко И.С., 2016. – С. 8–16.
5. Высшее образование в России и Индии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://privetstudent.com/referaty/sotsiologiya/4058-visshee-obrazovanse-v-rossii-i-indii/html>
6. Гришаева Л.И. Введение в теорию межкультурной коммуникации : учеб. пособие / Л.И. Гришаева, Л.В. Цурикова. – [4-е изд.]. – М. : Академия, 2007. – 336 с.
7. Довгодько Т.І. Особливості пропедевтичної підготовки студентів-іноземців та їх психолого-педагогічна адаптація у науковому середовищі вищих навчальних закладів [Електронний ресурс] / Т.І. Довгодько. – Режим доступу : er/nau.ua/bitstream/NAU/22173/1/ХПИ%2020008.rtf
8. Кумари А. Особенности адаптации иностранных студентов [Электронный ресурс] / А. Кумари, С.В. Шерстникова // VII Международная студенческая электронная научная конференция «Студенческий научный форум» – 2015. – Режим доступа : <http://www.scienceforum.ru/2015/1350/10089>
9. Новина Н.Н. Исследование факторов стрессоустойчивости иностранных студентов в процессе адаптации к учебной деятельности в вузах Украины / Н.Н. Новина // Проблеми і перспективи мовної підготовки іноземних студентів : Міжнародна науково-практична конференція. – Харків : ХНАДУ, 2016. – С. 332–335.

10. Обычаи и традиции Индии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.gidindia.ru/index.php/interesnye-stati-i-fakty/107-obyychai-i-traditsii-indii.
11. Поморцева Н.В. Педагогическая система лингвокультурной адаптации иностранных учащихся в процессе обучения русскому языку : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора пед. наук : спец. 13.00.02 «Теория и методика обучения и воспитания (русский язык как иностранный, уровень профессионального образования)» / Н.В. Поморцева. – Москва, 2010. – 40 с.
12. Резников Е.Н. Психологические особенности адаптации иностранных студентов в российских вузах [Электронный ресурс] / Е.П. Резников. – Режим доступа : <https://cyberleninfilka.ru/article/n/psihologicheskie-osobennosti-adapta...2009>
13. Рогатинська О. Особливості адаптації студентів-іноземців у ВНЗ України [Електронний ресурс] / О. Рогатинська, Д. Дмитрів // Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні : III Міжнар. наук.-метод. конф. – Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2016. – С. 199–203. – Режим доступу : <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/123456789/16730>
14. Шульга І.М. Методика адаптивно-коригувального тренінгу з російської мови для іноземних студентів немовних спеціальностей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (російська мова)» / І.М. Шульга. – Херсон, 2014. – 20 с.
15. Oberg R. Culture shock: Adjustment to new cultural environments / R. Oberg // *Practical Anthropology*. – V. 7. – 1960.

REFERENCES

- Afanas'eva, N.D., Zaharchenko, S.S., Mogileva, I.B. and Martynova, M.A. (2015). Obuchenie russkomu jazyku kak inostrannomu v internacional'nyh studencheskih gruppah: prioritetye metody i specificheskie osobennosti [Training of Russian as a foreign language in international groups of students: priority methods and specific peculiarities]. In: *Materialy XIII Kongressa MAPRJAL "Russkij jazyk i literatura v prostranstve mirovoj kul'tury"* [Proceedings of the 13th Congress of MAPRYAL "Russian and literature in the space of the world culture"]. SPb.: MAPRJAL, 10, pp. 69-73 [in Russian].
- Bacevich, F.S. (2007). *Slovník terminův mizhkul'turnoj komunikacii* [Dictionary of intercultural communication terms] [online]. K.: Dovira. Available at: terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/slovyk [in Ukrainian].
- Baranova, I.I. and Ivanova, T.Ju. (2015). Akademicheskaja adaptacija inostrannyh studentov v rossijskom tehničeskom vuze [Academic adaptation of foreign

- students at the Russian technical institution]. In: *Materialy XIII Kongressa MAPRJAL "Russkij jazyk i literatura v prostranstve mirovoj kul'tury"* [Proceedings of the 13th Congress of MAPRYAL "Russian and literature in the space of the world culture"]. SPb. : MAPRJAL, 9, pp. 29-34 [in Russian].
- Bozhko, N.M. (2016). Mezhhkul'turnaja komunikacija, ejo uchastniki i uslovija uspeshnosti [Intercultural communication, its participants and conditions of success]. *Jetno-psihologicheskie i civilizacionno-kommunikativnye karakteristiki predstavitelej kitajskogo jetnosa: monografija* [Ethnopsychological and civilization-communicative characteristics of representatives of the Chinese ethnos: monograph]. Har'kov: izd. Ivanchenko, pp. 8-16 [in Russian].
- Dovgod'ko, T.I. (2015). *Osoblivosti propedevtichnoj pidgotovki studentiv-inozemciv ta ih psihologo-pedagogichna adaptacija u naukovomu seredovishhi vishhij navchal'nij zakladiv* [Peculiarities of foreign students' propedeutic preparation and their psychological-pedagogical adaptation in the scientific environment of higher educational institution] [online]. Available at: [er.nau.ua.bitstream.NAU/22173/1/HPI%2020008.rtf](http://er.nau.ua/bitstream/NAU/22173/1/HPI%2020008.rtf). [in Ukrainian].
- Grishaeva, L.I. (2007). *Vvedenie v teoriju mezhhkul'turnoj komunikacii*. [Introduction to the theory of intercultural communication] (4th ed., rev.). M.: Akademija [in Russian].
- Kumari, A. and Sherstnikova, S.V. (2015). Osobennosti adaptacii inostrannyh studentov. [Peculiarities of Adaptation of Foreign Students]. In: *VII Mezhdunarodnaja studencheskaja jelektronnaja nauchnaja konferencija "Studencheskij nauchnyj forum"* [The 7th International Student's Electronic Scientific Conference "Student's Scientific Forum – 2015"] [online]. Available at: <http://www.scienceforum.ru/2015/1350/10089> [in Russian].
- Novina, N.N. (2016). Issledovanie faktorov stressoustojchivosti inostrannyh studentov v pocesse adaptacii k uchebnoj dejatel'nosti v vuzah Ukrainy [Research of the Foreign Students' Stress Resistance in the Process of Adaptation to the Educational Activities at Higher School of Ukraine]. *Mizhnarodna nauково-praktichna konferencija "Problemi i perspektivi movnoï pidgotovki inozemnih studentiv"* [International scientific and practical conference "Problems and perspectives of foreign students' language training"]. Harkiv: HNADU, pp. 332-335 [in Russian].
- Oberg, R. (1960). *Culture shock: Adjustment to new cultural environments. Practical anthropology*. Vol. 7, N.p. [in English].
- Pomorceva, N.V. (2010). Komponenty pedagogicheskoi sistemy lingvokul'turnoj adaptacii inostrannyh uchashhijhsja [Components of the pedagogical system

- of foreign students' linguistic and cultural adaptation]. *Doctor's thesis*. Moscow: N.p. [in Russian].
- Reznikov, E.N. (2009). *Psihologicheskie osobennosti adaptacii inostrannyh studentov v rossijskih vuzah [Psychological features of foreign students' adaptation in Russian institutes]* [online]. Available at: <https://cyberleninfilka.ru/article/n/psihologicheskie-osobennosti-adapta> [in Russian].
- Rogatins'ka, O. and Dmitriv, D. (2016). Osoblivosti adaptacii studentiv-inozemciv u VNZ Ukraïni [Peculiarities of Foreign Students' Adaptation at Higher Schools of Ukraine]. In: *Aktual'ni pitannja organizacii navchannja inozemnih studentiv v Ukraïni: III Mizhnarodna naukovo-metodichna konferencija [Current Issues of Foreign Students' Training Organization in Ukraine: The 3rd International Scientific and Practical Conference]*. [online]. Ternopil': FOP Paljanicja, pp. 199–203. Available at: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/123456789/16730>. [in Ukrainian].
- Shul'ga, N.V. (2014). Metodika aditivno-koriguval'nogo treningu z rosijs'koï movi dlja inozemnih special'nostej [Russian language adapting-correcting training methods for the foreign students of non-philological specialities]. *Candidate's thesis*. Herson: TOV "Ajlant" [in Ukrainian].
- Vysshee obrazovanie v Rossii i Indii [Higher education in India and Russia] [online]. Available at: <http://privetstudent.com/referaty/sotsiologiya/4058-visshee-obrazovanse-v-rossii-i-indii/html> [in Russian].